

DOI 10.31558/2307-2318.2018.4.3

УДК 37.018.1:005.591.452

Ахновська І.О., к.е.н., докторант, доцент кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

У статті розкрито сутність поняття «освітнє середовище» з точки зору інституційного аспекту розуміння феномену. Проаналізовано становлення та розвиток поняття «освітнє середовище». Визначено відмінності у поняттях «освітнє середовище», «освітній простір», «освіта», «освітня система» та «сімейна освіта». Розглянуто різні підходи до виявлення сутності освітнього середовища. У статті також пояснюються функції освітнього середовища. Модель освітнього середовища складається з наступних структурних компонентів: особистісного, компетентнісного, інформаційно-комунікаційного, аксіологічного, просторово-предметного, організаційно-діяльнісного. Охарактеризовано основні фактори, що необхідні для формування освітнього середовища. Розглянуто значення економіки знань у контексті глобалізаційних викликів. Досліджено погляди сучасних науковців на принципи, на базі яких здійснюється розвиток економіки знань.

Ключові слова: освітнє середовище, освітній простір, освіта, економіка знань, освітня система, сімейна освіта, домашнє навчання.

Ахновская И.А.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ В КОНТЕКСТЕ ЭКОНОМИКИ ЗНАНИЙ

В статье раскрыта сущность понятия «образовательное пространство» с точки зрения институционального аспекта понимания феномена. Проанализировано становление и развитие понятия «образовательная среда». Определены отличия в понятиях «образовательная среда», «образовательное пространство», «образование», «образовательная система» и «семейное образование». Рассмотрены разные подходы к выявлению содержания образовательной среды. В статье также описаны функции образовательной среды. Модель образовательной среды состоит из следующих структурных компонентов: личностного, компетентностного, информационно-коммуникационного, аксиологического, пространственно-предметного и организационно-деятельностного. Охарактеризованы основные факторы, которые необходимы для формирования благоприятной образовательной среды. Рассмотрено значение экономики знаний в контексте глобализационных вызовов. Исследованы взгляды современных ученых на принципы, на базе которых осуществляется развитие экономики знаний.

Ключевые слова: образовательная среда, образовательное пространство, образование, экономика знаний, образовательная система, семейное образование, домашнее обучение.

Akhnovska I.O.

THEORETICAL FORMS OF THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN THE CONTEXT OF KNOWLEDGE ECONOMY

The article covers the essence of the educational environment concept in terms of the institutional aspect of understanding the phenomenon. Analyzed the formation and development of the concept of “learning environment”. Identified differences in the concepts of “learning environment”, “educational environment”, “education”, “educational system” and “family education”. Considered approaches to identifying the content of the educational environment. The article explains the functions of educational environment. The model of educational environment is composed of the following structural components: personal, competent, informative, communicative, axiological, spatial, objective, organizational and active. Characterized the main factors necessary to create a favorable educational environment. In the article the value of economy of knowledges is considered in the context of globalizations them calls. The views of the contemporary scientists towards principles, based on which the development of the knowledge economy is made, have been studied.

Key words: educational environment, educational space, education, knowledge economy, educational system, family education, home study.

Постановка проблеми дослідження. Сьогодні одним із найважливіших факторів, що забезпечують економічний розвиток України, є освіта. В умовах нестабільного економічного середовища виникає необхідність взаємодії освіти і науки з реальним економічним простором з метою підготовки висококваліфікованих кадрів відповідно до потреб ринку та інноваційного розвитку економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сутність освітнього середовища та його функції розглядали багато вчених: Л. Андреева, А. Артюхіна, Г. Балл, І. Бех, Є. Бондаревська, Т. Браун, Дж. Гібсон, О. Гора, Г. Горська, Н. Зибина, С. Максимова, В. Мастерова, У. Мейс, Т. Менг, О. Мондонен, С. Мякішев, Л. Ориніна, О. Пехота, С. Пімонова, І. Подольська, В. Рибалка, В. Семиченко, Н. Сенченко, В. Серіков, С. Сисоєва, М. Турвей, В. Ясвін та інші. Однак, оскільки у науковій літературі терміни «освітнє середовище» та «освітній простір» часто ототожнюються, вважаємо доцільним розглянути більш детально ці поняття і розкрити основні засади процесу формування освітнього середовища в контексті економіки знань.

Метою статті є визначення теоретичних засад дослідження проблеми формування освітнього середовища в контексті економіки знань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для з'ясування сутності та взаємодії понять «освітнє середовище» та «освітній простір» необхідно передусім визначити сутність і взаємозалежність понять «середовище» та «простір». Середовище є сукупністю людей, зв'язаних спільністю життєвих умов, занять, інтересів, а також соціально-побутові умови, в яких проходить життя людини; її оточення [1, Т.9, с.137]. Простір — протяжність, вмістилище, в якому розташовані предмети і відбуваються події [1, Т.8, с.298].

Стосовно поняття «освіта» слід зазначити, що сьогодні у науковій літературі є безліч визначень поняття «освіта», кожне з яких висвітлює окремий його аспект, що підтверджує складність та багатоаспектність феномену освіти. Аналіз наукової літератури [2-6] з цього питання дозволяє зробити висновок, що освіта розглядається, як:

- педагогічний процес;
- спеціально організоване міжлюдське передавання культурного досвіду;
- результат засвоєння особистістю системи знань, умінь, навичок;

- розвиток життєвого досвіду людини;
- соціальний феномен;
- цілісний феномен, що розвивається;
- соціальна система;
- система впливів й умов формування особистості;
- система акумуляції ресурсів;
- умови, фактори і відносини, що впливають на формування особистості;
- соціальна організація;
- соціальний процес;
- соціокультурний інститут;
- система взаємодії соціальних інститутів;
- засіб навчання;
- сфера життєдіяльності людини.

На наш погляд, освіта є одночасно процесом (що передбачає сукупність впливів на особистість та її взаємодію з середовищем) та результатом засвоєння особистістю певної системи знань, умінь, навичок і морально-етичної культури.

У процесі дослідження проведено опитування щодо функцій освіти, зокрема, анкетовано 80 осіб – працівників сфери освіти та студентів. Респондентам було запропоновано назвати найважливішу функцію освіти, у результаті визначено 3 таких функції: освітня, людинотворча та інноваційна (рисунок 1).

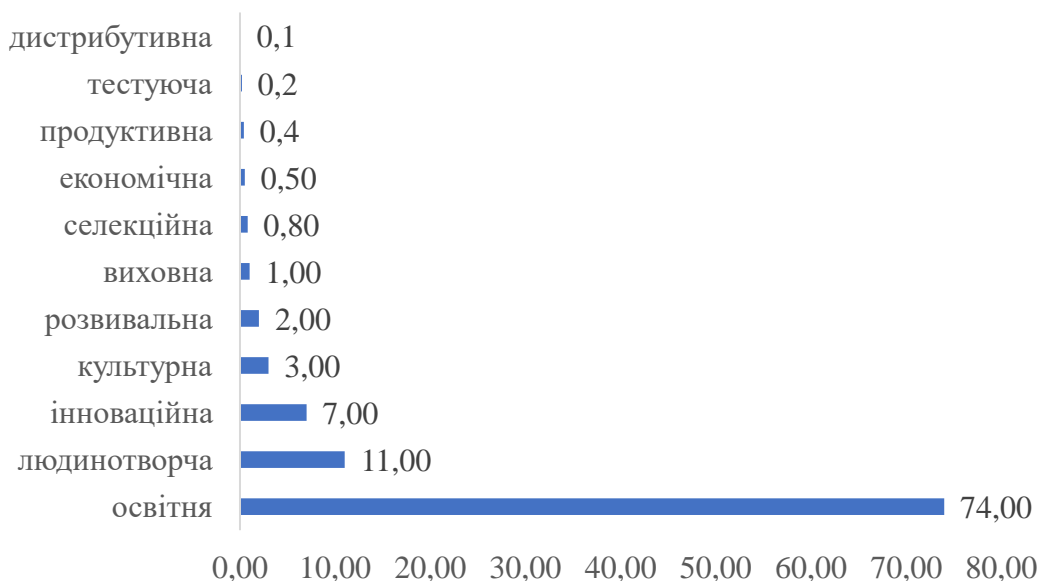


Рисунок 1 – Функції освіти згідно з результатами опитування респондентів, у % до загальної кількості

Джерело: розроблено автором

Фактори, що впливають на якість освіти в Україні, умовно можна поділити на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх факторів впливу на якість освіти можуть бути віднесені такі, як: матеріально-технічна база закладів освіти, обсяги матеріалу, який відводиться на самостійне опрацювання, рівень бюрократизації та ефективності рішень керівництва. Ці фактори залежать безпосередньо від закладів освіти. До зовнішніх факторів віднесемо обсяги фінансування з державного бюджету, рівень інноваційності освіти та стандарти забезпечення якості освіти.

Одне з найважливіших місць у теорії та методиці освіти займає системний аналіз феномена освітнього середовища, яке з нашої точки зору являє собою комплекс нормативно-правових, організаційних та економічних умов, особистісних та репутаційних можливостей, а також фінансових, технологічних, інтелектуальних, інформаційних ресурсів для освіти особистості чи групи особистостей. Структурними компонентами освітнього середовища є наступні (рисунок 2):

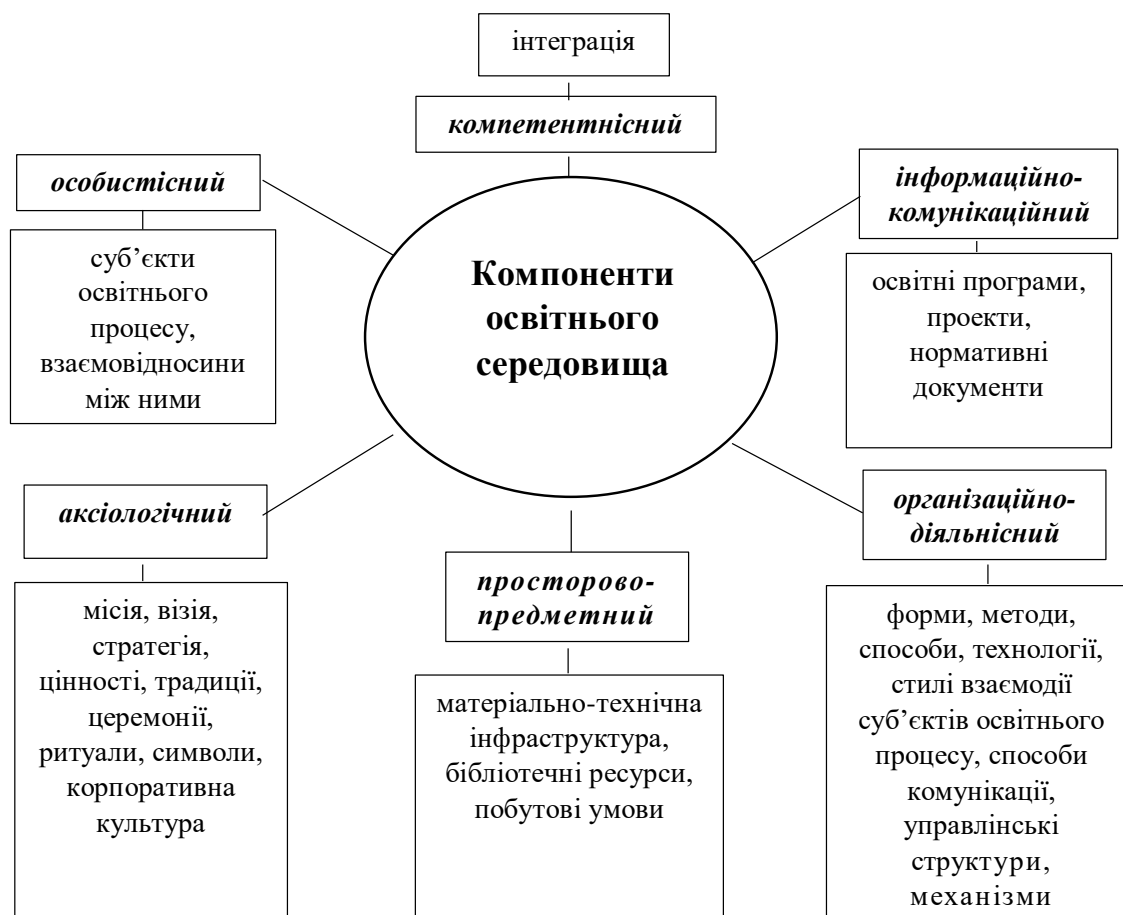


Рисунок 2 – Компоненти освітнього середовища

Джерело: систематизовано автором

О.В. Гора [7] зазначає, що освітнє середовище може розглядатися як модель соціокультурного простору, в якому відбувається становлення особистості та є зовнішнім простором, що оточує об'єкт дослідження, має системно організовані складові та створює умови для існування його у просторі, вступаючи з ним у взаємодію. На наш погляд, поняття «простір» та «середовище» є близькими, але не є синонімічними поняттями. «Простір» є поняттям більш ширшим, ніж поняття «середовище», отже, «освітній простір» - більш широким, ніж «освітнє середовище».

Аналіз наукової літератури з даної проблеми [2-6] дозволяє зробити висновки, що вчені розглядають освітній простір здебільшого, як:

- поле потенційних можливостей для задоволення освітніх потреб;
- сукупність об'єктів, між якими встановлені відносини;
- взаємозв'язки між освітніми системами;

- педагогічне середовище;
- освітня територія;
- фактор педагогічного проектування;
- поле ідей та творчих дій.

З нашої точки зору, освітній простір є інституціональною формою, яка характеризується порядком розташування одночасно існуючих об'єктів та певним чином зв'язаних між собою умов, які можуть впливати на освіту людини. Середовище діє односпрямовано, не включаючи суб'єктів спілкування. Простір є активною системою для підтримки достатнього для всіх учасників взаємодії рівня емоційної та інтелектуальної напруженості.

Поняття «освітнє середовище» та «освітній простір» не слід ототожнювати з поняттями «освітній процес» та «освітня система». Освітній процес являє собою систему науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей [8]. Система освіти – це сукупність складників освіти, рівнів і ступенів освіти, кваліфікацій, освітніх програм, стандартів освіти, ліцензійних умов, закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, учасників освітнього процесу, органів управління у сфері освіти, а також нормативно-правових актів, що регулюють відносини між ними [8]. Сьогодні практично єдиним інструментом оцінювання стану й динаміки розвитку освітніх систем є порівняльні дослідження на основі освітніх індикаторів. Як зазначає Л. Гриневич [9], на даний час, Україна, як правило, не бере участі у визнаних міжнародних освітніх порівняннях, а доступна вітчизняна освітня статистика не розкриває всі аспекти функціонування системи освіти та не підлягає повноцінному аналізу. У 2017-2018 рр. кількість учнів у загальноосвітніх навчальних закладах склав 3922 тисяч осіб, у тому числі денної форми навчання – 3894 тисяч осіб (рис. 3).

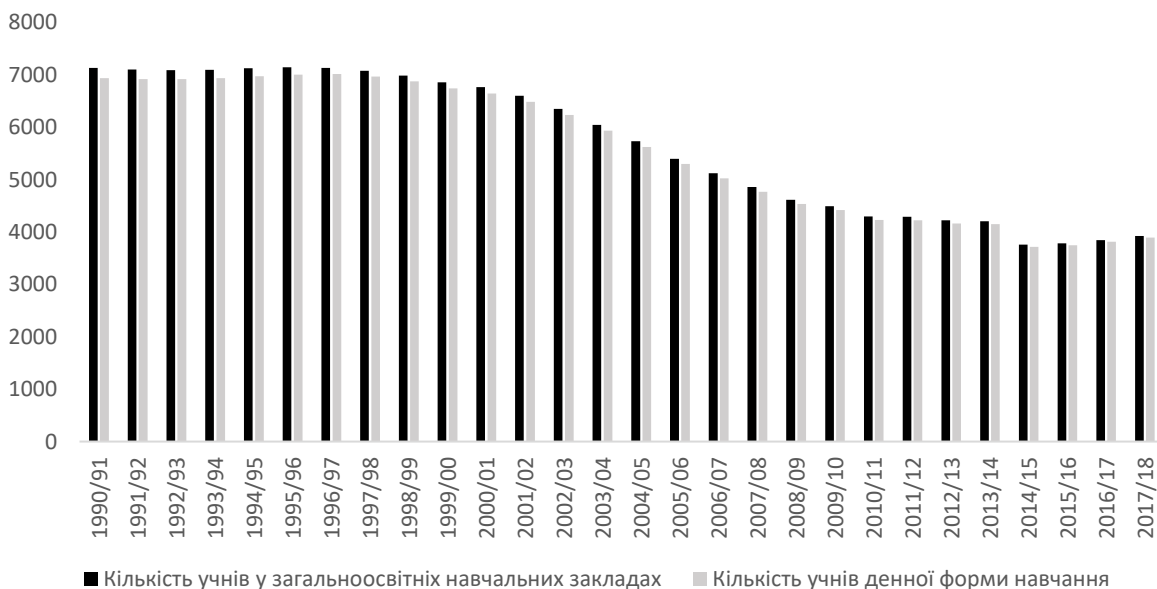


Рисунок 3 – Кількість учнів у загальноосвітніх навчальних закладах, у тому числі – денної форми навчання, в Україні на початок навчального року, тис. осіб
Джерело: систематизовано автором за [10]

На одного учителя в середньому припадало 8,9 учнів у 2017-2018 н.р., тоді як у 1990-1991 н.р. – 13,3 учнів. Якщо у 1990-1991 навчальному році школу II ступеня

закінчили 696 тисяч осіб, а III ступеня – 406 тисяч осіб, що говорить про те, що 290 тисяч осіб не захотіли продовжувати навчання, то у 2017-2018 навчальному році – 126 тисяч учнів не продовжили освіту, хоча ця цифра не є досить показовою, адже це – без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини окупованих територій у Донецькій та Луганській областях (рис. 4).

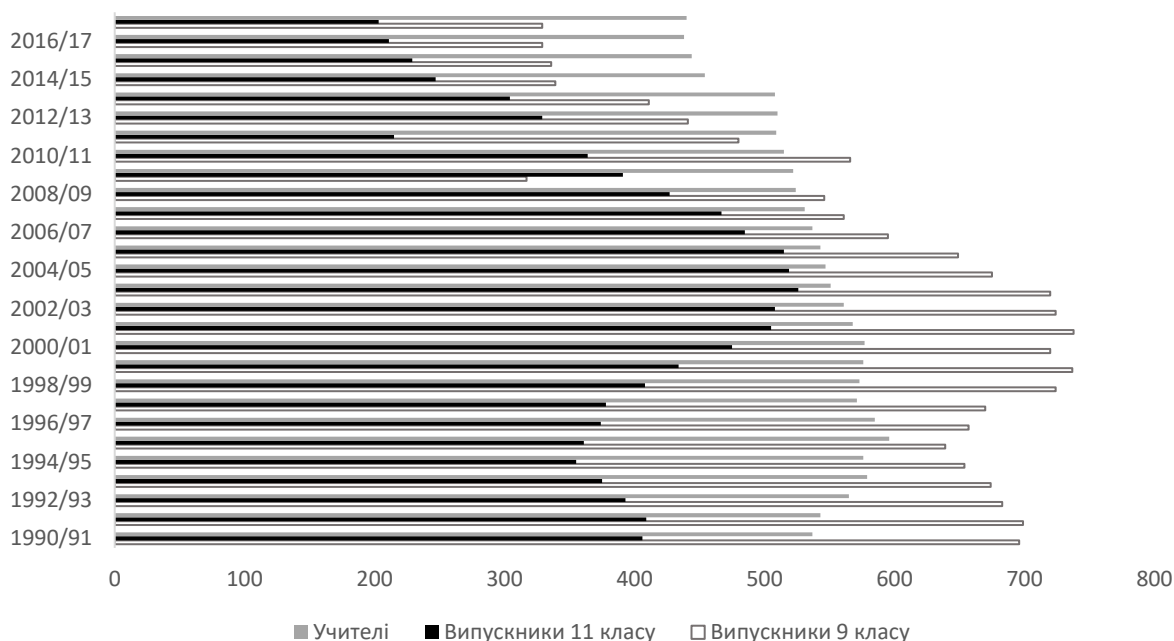


Рисунок 4 – Кількість учителів, випускників 11 класу і 9 класу в Україні, тисяч осіб

Джерело: систематизовано автором за [10]

Згідно з результатами дослідження PISA (більше 2000 учнів у 21 країні світу), велика кількість учнів із високими навчальними досягненнями не мають наміру отримати вищу освіту. Для економіки й суспільства будь-якої країни така тенденція означає потенційну втрату здібних і талановитих людей. Стислі результати дослідження наведено на рис. 5, де країни розташовано за відсотком учнів, які мають намір отримати вищу освіту (від найменшого відсотка до найбільшого). Число в дужках показує відсоткову різницю в даних 2003 і 2009 років. Для країн та економік, позначених зірочкою (*), дані 2003 року відсутні.

Учні, які бажають отримати вищу освіту, найбільше у Сінгапурі (70 %) і в Кореї (81 %), тоді як найменшу частку таких учнів зафіксовано в Латвії (25%) та Австрії (28 %). Так, у Латвії тільки кожен четвертий 15-річний учень мав намір отримати вищу освіту, тоді як у Кореї чотири із п'яти учнів прагнули вчитися у вищих навчальних закладах. Про бажання отримати вищу освіту повідомили понад 60% учнів в Австралії, Сінгапурі й Тринідаді і Тобаго, тоді як в Австрії, Бельгії (серед учнів у фламандській частині населення), китайському Макао й Словенії про таке бажання повідомили менше 40% учнів. Починаючи з 2003 року, серед учнів Нової Зеландії й Польщі спостерігається стрімке зростання частки тих учнів, які мають намір отримати вищу освіту. Проте в китайському Гонконгу, Угорщині, Італії й китайському Макао такі частки значно зменшилися порівняно з результатами 2003 року [11].

Згідно з дослідженням OECD, про абсолютне право вибору навчального закладу повідомили представники 20 з 35 країн (молодша школа), 19 з 34 країн (середня школа), 20 з 33 (старша школа). Цікава статистика щодо приватних шкіл: так, представники 28 з 36 країн повідомили, що приватні школи, залежні від уряду, були дозволені для вибору на нижчому середньому рівні і могли забезпечити обов'язкову середню освіту. За визначенням, залежні від уряду приватні школи отримують більше половини свого фінансування з державних джерел. Незалежні приватні школи були дозволені в 27 з 36 країн на нижчому середньому рівні, а домашнє навчання на цьому рівні було дозволено як форма вибору школи в 24 з 35 країн. Фактична кількість учасників навчального процесу свідчить про те, що на практиці участь у приватних школах, залежних від уряду, перевищує 10% лише в семи країнах (Бельгія, Чилі, Данія, Франція, Нідерланди, Нова Зеландія та Іспанія), а у незалежних приватних школах - більше 10 % тільки в Бразилії, Мексиці та Португалії [12].

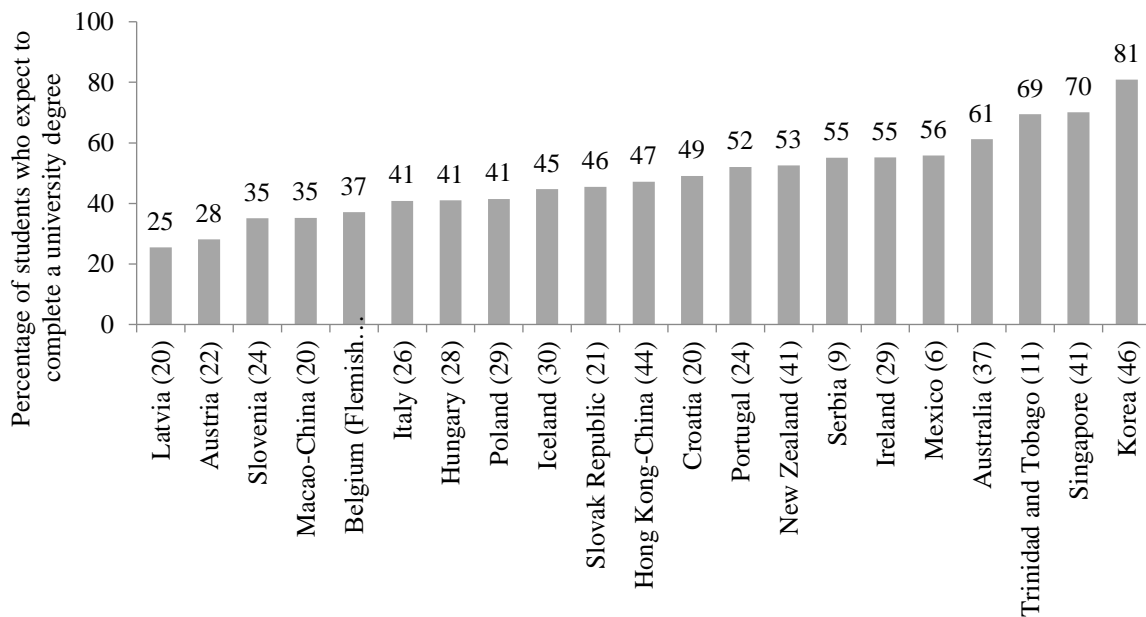


Рисунок 5 – Наміри 15-річних учнів щодо отримання освіти в деяких країнах світу
Джерело: [11]

Таким чином, перед молоддю усього світу постійно постають нові завдання, пов'язані з переходом від індустріального до інформаційного суспільства та суспільства сталого розвитку. Тому можна підсумувати, що одним з найважливіх завдань сучасного суспільства є процес перетворення інформації в знання. Наявна ситуація вимагає подальшого вивчення, у процесі чого потрібно розробити стратегію розвитку економіки знань як безперервного процесу інвестування у людський капітал. На наш погляд, під економікою знань слід розуміти саме етап розвитку інституціональної економіки, де одним з основних факторів виробництва є інтелект. Перехід на новий етап можливий завдяки поширенню хоумскулінгу (домашнього навчання), а також сімейного навчання, адже саме в сім'ї відбувається виховання і становлення людини. У 2017 році в українському законодавстві з'явилося визначення терміну «сімейна освіта», який ототожнюється з освітою вдома: Сімейна (домашня) форма здобуття освіти є способом організації освітнього процесу дітей самостійно їхніми батьками для здобуття формальної (дошкільної, повної загальної середньої) та/або неформальної освіти.

Відповідальність за здобуття освіти дітьми на рівні не нижче стандартів освіти несуть батьки [8].

Висновки та перспективи подальших досліджень. На сьогодні основними проблемами в сфері сімейної освіти є наступні: відсутність єдиного інформаційного простору щодо правових питань, організації навчання, поширення інформації про альтернативні школи; відмова державних шкіл у прийнятті дитини на сімейну та екстернатну форму навчання; можливість шахрайства (деякі альтернативні школи діють як посередники, не маючи ліцензії, а відповідно, й права брати гроші за навчання; сімейна форма здобуття освіти існує в нашій країні вже кілька років, проте законодавчо закріплена нещодавно, отож, не існує методичних матеріалів стосовно переводу учня на таку форму навчання, підручників, системи підготовки кадрів, консультування батьків з проблемних питань, універсальних вимог до атестації учнів-хоумскулерів. Все це є ризиками освітньої безпеки України. Враховуючи вищенаведене, визначимо наступні засади формування освітнього середовища в контексті економіки знань:

1. Для створення якісного освітнього середовища необхідний комплекс нормативно-правових, організаційних та економічних умов.

2. Освітнє середовище слід розглядати на макро-, мезо- та мікрорівнях, а отже, як сукупність особистісних та репутаційних можливостей суб'єктів середовища.

3. Освітнє середовище вимагає фінансових, технологічних, інтелектуальних та інформаційних ресурсів для освіти особистості чи групи особистостей.

4. Освітнє середовище ґрунтується на функціях освіти, основними з яких є освітня, людинотворча, інноваційна, культурна, розвивальна та виховна.

5. Освітнє середовище динамічне, йому притаманний постійний розвиток.

6. Компонентами освітнього середовища є особистісний (використання власного досвіду людини), аксіологічний (передбачає перетворення об'єктивно існуючого культурного досвіду людства у суб'єктивну форму в процесі оволодіння знаннями, вміннями та навичками), просторово-предметний (надає необхідність використання матеріалів та предметів для досягнення певного результату), інформаційно-комунікаційний (концентрує увагу суб'єктів освітнього середовища на вивченні, аналізі та використанні всіх видів інформації відносно будь-яких явищ) та організаційно-діяльнісний (що забезпечує розвиток наскрізних умінь особистості, застосування теоретичних знань на практиці) та компетентнісний (тобто спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових і предметних компетентностей особистості).

Таким чином, формування освітнього середовища в контексті економіки знань повинно бути спрямоване на гнучке врахування інтересів і здібностей суб'єктів освітнього процесу, сприяти виявленню і максимальному розкриттю індивідуальних можливостей та розвитку природних задатків і нахилів особистості, формувати інтелектуальну, культурну та ерудовану особистість, а також здібності до самоосвіти і командної роботи, успішну інтеграцію в соціум і професійну самореалізацію індивідуума.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. — К.: Наукова думка, 1970—1980.
2. Бим-Бад Б.М. Образование в контексте социализации / Б.М. Бим-Бад, А.В. Петровский // Педагогика. — 1996. — № 1. — С. 3-8.

3. Гонтаровська Н. Освітнє середовище як фактор особистості дитини: [монографія] / Н. Гонтаровська. – К.: Дніпро – VAL, 2010. – 623 с.
4. Гевчук Н.С. Виховання дітей трудових мігрантів в умовах соціально-освітнього середовища: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.05 – соціальна педагогіка / Н.С. Гевчук. – Київ, 2012. – 21 с.
5. Новые ценности образования: Тезаурус для учителей и школьных психологов / Сост. С. Г. Абрамова. Н. Г. Алексеев. Д. Бейкер и др. – М., 1995. – 63 с.
6. Данилюк А. Я. Теоретико-методологические основы проектирования интегральных гуманитарных образовательных пространств: Автореф. дис. ...д-ра пед. наук / А.Я. Данилюк. – Ростов н/Д., 2001. – 36 с.
7. Гора О. В. Освітнє середовище як фактор формування національної ідентичності студентів вищих навчальних закладів / О.В. Гора // Витоки педагогічної майстерності. Збірник наукових праць. Полтава, 2011. – С.97-101.
8. Про освіту. Закон України від 5.09.2017 №2145-VIII
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
9. Гриневич Л.М. Освітні індикатори для міжнародного оцінювання / Л.М. Гриневич // Теорія та методика управління освітою. - № 7. - 2011 р.
10. Загальноосвітні навчальні заклади (за даними Міністерства освіти і науки України) – [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
11. Чим бажають займатися учні після закінчення середньої школи? / PISA IN FOCUS. - №12. – 2012. - [Електронний ресурс]: Режим доступу:<http://www.oecd.org/pisa/>
12. Education at a Glance (2011): OECD indicators / OECD Publishing. – [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2011-en>